

Gheorghe C. MOLDOVEANU

ANTROPONIMIA, PARTE INTEGRANTĂ A TRADIȚIILOR CULTURALE ROMÂNEȘTI (I)

Apartenența antroponimiei, ca știință integrată onomasticii, la domeniul lingvisticii este astăzi un lucru neîndoios pentru oricine dispune de cunoștințe fie ele și sumare pentru cele două discipline. Și totuși studiul numelor de persoane¹, nu a stat întotdeauna în atenția lingvisticii, iar în manualele școlare, ca și în cursurile universitare de la facultățile filologice, se abordează doar la clasificarea substantivelor și ortografierea acestora. Este adevărat că etimologia numelor proprii în general a preocupat pe lingviști, alteori și pe istorici și geografi, pentru informațiile pe care acestea le pot aduce în explicarea unor fapte de limbă sau a unor fenomene istorice ori geografice².

Primul aspect care plasează antroponimia în zona lingvistică este natura numelor de persoane: toate numele de persoane au fost la origine nume comune care, prin schimbarea statutului lor lingvistic, au devenit nume proprii; în loc să denumească obiecte și clasele în care acestea se încadrează, ajung să denumească un singur obiect, spre a-l distinge de toate celelalte din clasa respectivă, individualizându-l. Avem în vedere aici apariția și evoluția numelor de persoane în general, iar nu situația concretă dintr-o limbă sau alta.

Cel mai răspândit nume din onomasticonul³ românesc este *Ion*, al cărui sens original este necunoscut în limba română actuală. În ebraică, de unde a fost preluat, cuvântul *Johanán* era un compus care trimitea la *Jo*, abreviere pentru *Jahve*, care, ca și *Iehova*, înseamnă „eu sînt cel ce sînt”, și *hanán* „a face o favoare, a avea milă”; sensul compusului era „Jahve a avut milă, a făcut o favoare”. E de înțeles că cine dă azi copilului său numele *Ion* are în vedere nu sensul original, ci cu totul alte semnificații, cu trimitere directă sau indirectă la personajul biblic.

Lucrurile sînt mult mai limpezi atunci cînd numele persoanei are corespondent un nume comun, cum ar fi *Bujor*, *Crenguța*, *Crin(a)*, *Floarea*, *Lăcrămioara*, *Narcis(a)*, *Viorica*; *Iepure*, *Lupu*, *Vulpe*; *Luminița*, *Soare*, *Steluța*; *Argint*, *Mărgări(n)t*, *Smaranda*, *Zamfira*; *Albu*, *Drăguța*, *Negru(ța)* etc. În fiecare din-

tre aceste nume se identifică dorința, speranța donatorilor numelui ca, în fața colectivității căreia îi aparține, purtătorul să se bucure de însușirile florei, ale soarelui, ale vietăților, ale pietrelor scumpe etc. și să fie apreciat ca atare. Numele era, deci, înzestrat cu valori mitice, purtînd în el un destin pe care donatorii îl încifrau și încă îl încifrează în expresia cuvîntului.

Caracterul tradițional al antroponimiei, prin care înțelegem nu numai știința care se ocupă cu studiul numelor de persoane, ci și totalitatea numelor de persoane, este aproape ca o axiomă.

De multă vreme limba este văzută și studiată ca un ansamblu de tradiții. Orice act de vorbire se înscrie în schemele de funcționare a limbii fixate de tradiție. Aceste scheme sînt bine ancorate în mentalul colectiv prin normele implicite de funcționare a limbii; încălcarea acestor norme se soldează (se poate solda) cu devieri în receptarea mesajului, sau chiar cu imposibilitatea decodării mesajului. Vom ilustra cu exemple din domeniul numelor de persoane.

În limba română numele de persoană nu au plural, ca atare folosirea lor la plural atrage modificări de sens: *Am doi Grigorești* înseamnă nu „am două persoane cu numele Grigorescu”, ci „am două tablouri semnate de Grigorescu”; *Acolo erau toți Ionii* trimite la o colectivitate de oameni simpli, numele *Ion* fiind generic pentru oamenii simpli, ca cel mai obișnuit printre aceștia, etc.

O îmbinare de tipul *copiii Radului* este astăzi decodabilă numai pentru că *Radu* circulă exclusiv ca nume de persoană, altfel fiind ieșită din uz⁴. Dacă înlocuim *Radu* cu *Ciobanu*, *Croitoru* sau orice nume care circulă și cu valoare de apelativ, lucrurile se schimbă: sintagma *copiii ciobanului* trimite la altă realitate decît *copiii lui Ciobanu*, hotărîtoare fiind poziția articolului.

Mai important este aici caracterul tradițional al numelor de persoană, văzute din perspectiva legăturile ce se stabilesc în timp între colectivitatea umană și numele pe care membrii colectivității respective le poartă, cu atît mai mult cu cît în stabilirea numelor de persoane sînt implicați doi factori,

donatorul și purtătorul, și unul și celălalt aflându-se sub presiunea colectivității mai largi, dar și a colectivității reduse pînă la dimensiunea familiei; fiecare colectivitate impune respectarea unor cutume în alegerea numelui.

Vom lua din nou ca reper numele *Ion*, pentru că, fiind cel mai răspîndit printre români, ar putea fi considerat neutru din perspectiva diferitelor conotații posibile⁵, dar și pentru că este printre numele cu cea mai largă circulație în lumea creștină, îmbrăcînd expresii diferite de la o limbă la alta sau chiar în interiorul aceleiași limbi (*Ioan*⁶, *Iovan*, *Ivan*, *Ian*, *Iohann<es>*, *Iános*, *Jean*, *Jan*, *Juan*, *John*, *Giovanni* etc., mai toate cu forme hipocoristice). Fără a actualiza sensul original, dezvoltă pentru vorbitorii de limbă română mai multe valori, printre care: ființă umană⁷, de sex bărbătesc⁸, creștin⁹ etc. Acestor valori, generale, li se adaugă altele, opționale: numele sfîntului ales ca ocrotitor din cauză că nașterea s-a întîmplat în ziua sau în apropierea zilei în care se prăznuiește numele sfîntului; reluarea, continuarea numelui cuiva (bunicul, de obicei pe linie paternă, nașul de botez sau altcineva din familia acestuia etc.). Atribuirea numelui nu se face deci întîmplător; numele îl mensește pe cel numit: dîndu-i numele bunicului, de exemplu, i se mensește să fie ca bunicul, să ducă mai departe ceea ce acesta începuse.

Numele care au corespondente în realitățile cotidiene se explică tocmai prin această funcție, creatoare de destin. Am citat mai sus cîteva nume de flori, de vietăți etc., dar zonele din care se aleg numele noilor născuți sînt numeroase. Trebuind să-l mensească pe purtător, sînt preferate numele ai căror purtători anteriori au avut succes și s-au impus în fața colectivităților. Succesul de care s-a bucurat Nadia Comăneci în gimnastică a făcut ca un nume destul de obscur pînă atunci în onomastica românească și cu o frecvență foarte redusă să se impună atenției, mulți părinți atribuindu-l copilelor lor în speranța că și acestea vor deveni celebre.

Nu lipsesc însă situațiile cînd un nume s-a impus prin aprecierea de care s-a bucurat o creație literară, un film etc. Așa s-au impus *Rodica*, după publicarea poeziei cu același nume a lui V. Alecsandri, sau *Cătălin*, după apariția poemului *Luceafărul* a lui M. Eminescu, în ciuda faptului că semnificațiile pe care personajul eminescian le actualizează în poem nu-i erau favorabile.

Ancorate așa de puternic în tradiție, numele de persoane se schimbă totuși mult de la o epocă la alta. Este astăzi un fapt mai mult decît evident că onomasticonul românesc suferă schimbări importante în

compartimentul numelor de botez, pîrînd a afecta chiar esența acestuia. Numele tradiționale apar din ce mai rar, fiind înlocuite cu nume pe care moda, ca factor de cultură, le impune. Explicația pentru nume ca *Anastasia*, *Atanasie*, *Augustin*, *Teodora*, *Teodosia*, *Teofana*, *Teofil* etc., reînviată, nu este prezența acestora în fondul tradițional de nume, ci exploatarea virtuților unor nume biblice, preluate apoi de necunoscători pentru exotismul lor și puse alături de sumedenia de nume stabilite sub impresia unor personaje din filme, cîntăreți, sportivi etc., care contribuie la îmbogățirea patrimoniului onomastic. Introduse însă în limbă într-un număr exagerat și într-un timp scurt, ar putea produce dezechilibre în sistemul onomastic tradițional.

În ciuda stabilității pe care o presupune, atît din perspectiva numelui ca fapt de limbă, cît și din perspectiva normelor cutumiare care guvernează atribuirea numelui unei persoane, sistemul antroponimic românesc a cunoscut de-a lungul timpului mutații profunde, fapt care a făcut să nu putem proba păstrarea pînă astăzi a vreunui nume din substratul autohton. Din bogata listă de nume traco-dace pe care ne-o oferă I. I. Rusu 1943 și I. I. Rusu 1967, pentru nici unul nu s-a probat suficient legătura cu nume actuale¹⁰. Numele de persoane formate de la cuvinte autohtone păstrate (*baltă*, *buză*, *copil*, *mazăre*, *mînz* etc.) sînt considerate creații românești, iar nu ca rămase de la traco-daci, pentru că nu se poate stabili cînd apelativul a devenit nume propriu.

În timpul ocupației romane populația băștinașă a trecut destul de repede la sistemul onomastic roman (Tomescu 2001: 20-21), latinizînd propriile nume prin adăugarea terminației *-us* (*Decebalus*, *Mucasenus*), sau combinîndu-le cu cele romane (*Sex. Rufius Decibalus*, *P. Aelius Mucianus*, lîngă *Aelia Muciale* etc.). În schimb formula onomastică latină, *tria nomina*, conținînd un praenomen, individual, un nomen, numele de identificare oficială a persoanei, și un cognomen¹¹, supranume care inițial se atribuia individual, apoi a devenit ereditar, aplicabilă numai cetățenilor romani, a început să se simplifice cînd era aplicată băștinașilor, renunțîndu-se la praenomen. În timp, formula se va simplifica și mai mult, ajungîndu-se la un singur termen, proces ce va fi stimulat și de practica religioasă, prin care noului născut i se dădea un singur nume.

Nici onomasticonul latinesc nu a avut o soartă mai bună, continuitatea acestuia fiind mult discutată. Nu numai structura trinomială a numelor de persoane din latina clasică a fost abandonată, ci și inventarul de nume. S-a ajuns chiar să se considere că „nu avem

nici un singur nume care să fie *sigur* (s.n.) moștenit din latinește“ (Graur 1965: 52), sau „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgâni și ale românilor creștini nu există“ (Pușcariu 1940: 301). Afirmații de acest fel pot descumpăni pe un neavizat, în condițiile în care caracterul romanic al limbii române vorbite nu este astăzi pus la îndoială de nimeni, dar situația este similară pentru teritoriul romanic occidental, unde onomasticonul latin sau preroman nu s-a prea păstrat. Din păcate, această lipsă de continuitate în antroponomia românească a fost interpretată, cu rea credință, ca o lipsă a continuității poporului român în teritoriile pe care le populează astăzi.

În perioada în care Peninsula Balcanică era parte integrantă a Imperiului Roman, asupra populației s-a manifestat influența creștinismului, purtătorii noii credințe reprezentând și un foarte puternic factor de romanizare. Aderarea la noua credință se făcea prin botez, ritual creștin prin care cel botezat primea un nume, un singur nume, ce mărturisea apartenența purtătorului la creștinism și, ca atare, trebuia să difere de numele agreate de oficialitățile romane, care vor adera la creștinism abia mai târziu. Prinsă între cele două puternice influențe, a onomasticii latine și a celei creștine, populația băștinașă, care de-a lungul întregii perioade de romanizare a fost mai numeroasă decât a noilor veniți, a păstrat practica străveche de a folosi nume cu corespondent în vorbirea uzuală, cărora biserica le-a adăugat, în timp, nume ale martirilor noii credințe.

Din bogatul inventar al numelor promovate de biserică există câteva care pot fi considerate că având urmași astăzi în limba română, structura lor fonetică având evoluție asemănătoare cu a cuvintelor din vorbirea curentă: *Andréas* > *Îndre(a)*, *Undrea*; *Antonios* > *Înton*, *Îndon*; *Demetrios* > *Medrea*, *Medru*; *Nicólaos* > *Necoară*, *Nicoară*; *Georgios* > *Georz*, *Giorzu*, *Zorj*. S-a emis ipoteza că aceste nume s-au păstrat decupate din numele sărbătorilor religioase în care se prăznuiesc sfinții *Sîngeorz* (< *Sanstus Georgius*), *Sînnicoară* (< *Sanstus Nicoláus*), *Sîmedru* (< *Sanctus Demetrius*), *Sînziene* (< *Sanstus dies Iohannis*), *Sîmpetru* (< *Sanctus Petrus*) etc., dar, pe de o parte, structura sintagmatică este discutabilă, deoarece în limba română ordinea obișnuită este substantiv + adjectiv, iar pe de alta apar aici și *Îndon*, *Îndrea*, neprecedate de *sîn* (< *sanctus*). Cum situația este similară în occident, modelul *Sanctus Andréas* nu trebuie exclus.

Numele religioase, introduse prin biserică, urmau la început filiera latină sau greacă, dar contactul cu Roma avea să slăbească destul de repede, lăsând loc de manifestare influenței grecești, ceea ce explică impunerea la noi a unora dintre variantele orientale, deosebite de cele occidentale, continuatoare ale variantelor latinești (*Nicólaos* vs. *Nicoláus*, *Ioánnes* vs. *Iohannes* etc.).

Note:

1. Există studii în care onomastica se reduce la studiul numelor de persoane (Constantinescu 1963); noi, însă, vom considera onomastica știință a numelor proprii, cu ramificații în funcție de natura numelor proprii, așa cum procedează cei mai mulți dintre cercetători (v. publicațiile „Studii de onomastică”, apărută la Cluj, și „Studii și cercetări de onomastică”, apărută la Craiova). Antroponomia este ramura onomasticii care se ocupă cu studiul numelor de persoane.

2. A se vedea toponimele care amintesc de fenomenul defrișării pădurilor, practică ce astăzi este chiar interzisă; unele dintre cuvintele de la care s-au format toponime ca *Runcu*, *Seciurile*, *Scătura* etc. au o circulație periferică sau au dispărut complet. La fel, nume de persoane precum *Crețuleac*, *Rotariuc* în nordul regiunii Cernăuți probează existența, în vremuri trecute, a unei populații de origine românească în zonă.

3. Ansamblul numelor de persoane.

4. Prezența ei în unele creații folclorice nu-i schimbă caracterul arhaic, dar înlesnește decodarea.

5. Facem abstracție aici de conotația discutată mai sus.

6. Pentru simplificare, dăm numai formele masculine ale numelor.

7. Posibilele extinderi la numele de animale nu schimbă prea mult lucrurile, atribuirea numelui făcându-se prin comparații cu ființe umane. A se vedea în acest caz modalitățile după care persoanelor umane li se atribuie nume de animale prin stabilirea unor similitudini (*Plăvan* este o poreclă ce exploatează conotațiile numelui generic dat bouului).

8. Marcarea genului feminin se face prin mijloace diferite.

9. Actualizează numele botezătorului lui Isus.

10. Philippide 1923, enumeră printre numele trace și iliropanone păstrate în română *Dașul* (< *Dasius*), *Jipa* (< *Zipas*), *Muca* (cf. compuse ca *Mucapor*, *Mucaris* etc.), toponimul *Plătărești*, format cu ajutorul sufixului *-ești* de la un nume de persoană pus în legătură cu tracicul *Plator*. ILR 1969 nu dă nici un astfel de nume pentru că etimologia acestora „este adesea imposibil de stabilit din cauza necunoașterii sensului apelativului din care provin“ (ILR 1969: 315).

11. Cel de al patrulea termen, agnomenul, strict individual, era purtat numai de personalități ale lumii romane.